

Гузе К. А. ,

*к.ю.н., асистент кафедри цивільного процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ФОРМИ УЧАСТІ ПРОКУРОРА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ПРИ РОЗГЛЯДІ МАЛОЗНАЧНИХ СПРАВ

Останні декілька років у національному законодавстві прослідковується запровадження системних змін у сфері судоустрою та судочинства. Яскравим прикладом цього є прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [1], Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [2], а також запуск роботи нового Верховного Суду. Логічним кроком цього реформування стало прийняття Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [3], який суттєво оновив ЦПК України з метою підвищення ефективності судового захисту, а також удосконалення процесуальних механізмів здійснення правосуддя. Однією з таких новел стало диференціація позовного провадження на загальне та спрощене, де в межах останнього, передбачений розгляд судами малозначних справ.

Так, згідно ч. 6 ст. 19 ЦПК України малозначними справами є:

1) справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожит-

кового мінімуму для працездатних осіб; 2) справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Як вже зазначалося, розгляд судами малозначних справ проводиться в межах спрощеного позовного провадження, яке хоча і здійснюється судом за правилами загального позовного провадження, проте має свої специфічні процедурні особливості проведення, як в суді першої інстанції, так і на наступних стадіях цивільного процесу.

За загальним правилом, що передбачене у ч. 5 ст. 279 ЦПК України суд розглядає справу в порядку спрощеного позовного провадження (зокрема, малозначні справи – доповнено К.Г) без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами, за відсутності клопотання будь-якої зі сторін про інше. За клопотанням однієї із сторін або з власної ініціативи суду розгляд справи проводиться в судовому засіданні з повідомленням (викликом) сторін.

Слід зазначити, що процесуальні особливості розгляду малозначних справ в цивільному судочинстві повинні враховуватися не тільки сторонами, а й іншими учасниками справи, в тому числі, посадовими особами органів прокуратури України, на яких в цивільному судочинстві покладається здійснення представництва інтересів держави у випадках, визначених законом. При цьому таке представництво повинно здійснюватися не лише у відповідності з ЦПК України, а й Законом України «Про прокуратуру», де і передбачені форми участі прокурора в цивільному судочинстві.

В процесуальній науці під формою участі прокурора розуміють зовнішню сторону діяльності прокурора, визначену законом, яка має свій зміст та ним обумовлена [4, с. 171], або закріплені в законі правомочності впливу прокурора на розвиток цивільного провадження (судочинства) [5, с. 60; 6, с. 80], а саме на порушення цивільної справи чи вступ в уже розпочатий іншими особами

судовий процес у справі [7, с. 127]. Зважаючи на зазначене, під формою участі прокурора в суді слід розуміти закріплену в законодавстві можливість його впливу на виникнення цивільного процесу та його розвиток [8, с. 136, 139].

Частиною 3 ст. 56 ЦПК України передбачено, що у визначених законом випадках прокурор звертається до суду з позовною заявою, бере участь у розгляді справ за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою у справу, провадження у якій відкрито за позовом іншої особи, до початку розгляду справи по суті, подає апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами. З аналізу наведеної норми випливає, що в порядку цивільного процесу законодавець виділяє чотири форми реалізації прокуратурою представницької функції: 1) звернення до суду з позовною заявою; 2) участь у розгляді справи за його позовом; 3) вступ у справу, провадження у якій відкрито за позовом інших осіб, до початку розгляду справи по суті; 4) звернення з апеляційною, касаційною скаргою, заявою про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами.

На відміну від процесуальних кодексів, Закон України «Про прокуратуру» виділяє шість форм здійснення прокурором функції представництва. Так, згідно з ч. 6 ст. 23 цього Закону під час здійснення представництва у суді прокурор має право в порядку, передбаченому процесуальним законом та законом, що регулює виконавче провадження: 1) звертатися до суду з позовом (заявою, поданням); 2) вступати у справу, порушену за позовом (заявою, поданням) іншої особи, на будь-якому етапі судового провадження; 3) ініціювати перегляд судових рішень, у тому числі у справі, порушеній за позовом (заявою, поданням) іншої особи; 4) брати участь у розгляді справи; 5) подавати цивільний позов під час кримінального провадження у випадках та порядку, визначених кримінальним процесуальним законом; 6) брати участь у виконавчому провадженні при виконанні рі-

шень у справі, в якій прокурором здійснювалося представництво інтересів держави в суді [9].

При виокремленні форм участі прокурора в суді, що визначаються в процесуальній науці й законодавстві, не варто виділяти таку з них, як участь у розгляді судами справ. Адже подібні процесуальні дії є або продовженням звернення прокурора до суду з заявою (перша форма), або безпосередньо складають зміст реалізації ним другої форми – вступ прокурора у справу. Щодо інших форм, то вони, є саме переліком процесуальних дій, що мають характерні ознаки процесуальних стадій (або є самими стадіями), що входять в одну з двох процесуальних форм прокурорського представництва – 1) звернення до суду із позовом; 2) вступ за своєю ініціативою у справу, порушену за позовом інших осіб. При цьому процесуальні дії з подання прокурором апеляційної, касаційної скарги у справах, що ініційовані іншими особами, слід розуміти складовими другої форми, а не як окрема форма участі прокурора, як це передбачено в ЦПК України. До змісту другої форми слід віднести і звернення прокурора з заявою про його допуск до участі у розгляді справи (подання ним відзиву, зустрічного позову тощо) до початку розгляду справи по суті, розпочатої з ініціативи інших осіб у суді першої інстанції, а також при перегляді судових рішень у наступних стадіях процесу.

Право прокурора приймати участь в цивільному процесі у вищезазначених двох формах, обумовлює необхідність аналізу їх здійснення крізь призму особливостей порядку розгляду малозначних справ, що розглядаються в межах спрощеного позовного провадження.

Як наголошувалося вище, за загальним правилом, передбаченим у ч. 5 ст. 279 ЦПК України, малозначні справи суд розглядає без повідомлення сторін. Зміст наведених положень процесуального законодавства наводить на думку, що при розгляді малозначних справ в суді першої інстанції участь прокурора в формі звернення з позовом до суду має деякі особливості. По-перше, прокурор,

як і інші учасники справи не приймає участі у судовому засіданні, яке за загальним правилом судом не проводиться. По-друге, прокурор, який звертається до суду в інтересах держави, в позовній заяві повинен обґрунтувати, в чому полягає порушення інтересів держави, необхідність їх захисту, визначені законом підстави для звернення до суду прокурора, а також зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах (ч. 4 ст. 56 ЦПК України). Відповідний орган, згідно абз. 2 ч. 5 ст. 56 ЦПК України набуває статусу позивача.

При аналізі особливостей участі прокурора в формі звернення з позовом до суду у малозначних справах, неврегульованим залишається питання щодо наділення його правом ініціювати клопотання про необхідність проведення судового засідання. За змістом ч. 5 ст. 279 ЦПК України, відповідне клопотання може бути заявлене сторонами справи, або призначене з ініціативи суду.

Як уявляється, подібним правом повинен бути уповноважений і прокурор, який звернувся до суду в інтересах держави у порядку спрощеного позовного провадження при розгляді малозначної справи. Адже згідно ч. 1 ст. 57 ЦПК України, прокурор має процесуальні права та обов'язки особи, в інтересах якої він діє, за винятком права укладати мирову угоду.

У зв'язку з наведеним, ч. 5 ст. 279 ЦПК України слід доповнити положенням, яке закріпило би право прокурора, який звернувся до суду з позовом в інтересах держави, заявлять клопотання про розгляд справи у спрощеному позовному провадженні (малозначні справи) з викликом сторін в судове засідання.

Щодо участі прокурора у розгляді малозначних справ в суді першої інстанції у формі вступу його у справу, порушену за позовом інших осіб, то реалізація представницької функції у цій формі для посадових осіб органів прокуратури, як уявляється, є обмеженою.

На такий висновок, наводить зміст ч. 3 ст. 56 ЦПК України, яка надає прокурору право вступити в судовий розгляд лише до

початку розгляду справи по суті. При цьому розгляд справи по суті за главою 6 розділу III чинним ЦПК України це самостійна стадія цивільного процесу (а не частина судового засідання, яка в редакції ЦПК України від 24 лютого 2018 р. проводилася в межах стадії судового розгляду), котрій передуює стадія підготовчого провадження (глава 3 розділу III ЦПК України) та відкриття провадження у справі (глава 2 розділу III ЦПК України). З аналізу зазначених стадій та обмежень, встановлених для прокурора у ч. 3 ст. 56 ЦПК України, нескладно дійти висновку, що в суді першої інстанції реалізація прокуратурою функції представництва інтересів держави у формі вступу у розпочату справу можливо лише під час підготовчого провадження, формою реалізації якого, згідно ст. 197 ЦПК України, виступає підготовче засідання. Водночас, відповідне засідання при розгляді справи у порядку спрощеного позовного провадження не проводиться (ч. 3 ст. 279 ЦПК України). Щодо інших процесуальних дій, які передбачені законом у підготовчому провадженні і можуть вчинятися прокурором у малозначних справах, то їх перелік є обмеженим. Наприклад, це подання прокурором в особі відповідача відзиву або зустрічного позову, а в інтересах третьої особи (із самостійними вимогами) позову чи пояснень щодо позову або відзиву (статті 191-195 ЦПК України).

З урахуванням вищезазначеного слід дійти висновку, що реалізація прокуратурою функції представництва інтересів держави в суді першої інстанції у малозначних справах, у формі вступу прокурора у справу, розпочату з ініціативи інших осіб, має формальний характер. Іншими словами, процесуальні обмеження, які встановлюються ЦПК України щодо вступу прокурора у справу, а також особливості розгляду малозначних справ практично нівелювали можливість участі прокурора в цивільному процесі у формі вступу у розгляд справи в суді першої інстанції.

Аналогічна ситуація щодо обмеження права прокурора брати участь у малозначних справах позовного провадження у фор-

мі вступу у справу, прослідковується й при їх розгляді в апеляційному порядку. На такий висновок вказує аналіз ч. 1 ст. 369 ЦПК України, згідно якої у малозначних справах, з ціною позову менше ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім тих, які не підлягають розгляду в порядку спрощеного позовного провадження, розглядаються судом апеляційної інстанції без повідомлення учасників справи. І лише з урахуванням конкретних обставин справи суд апеляційної інстанції може розглянути апеляційну скаргу у судовому засіданні з повідомленням (викликом) учасників справи.

Іншими словами, єдиною дієвою формою здійснення прокурором представництва інтересів держави в апеляційному провадженні є його ініціювання, а саме звернення до суду апеляційної інстанції з апеляційною скаргою. Щодо вступу в апеляційне провадження, розпочате з ініціативи інших осіб, то як і в суді першої інстанції реалізація покладеної на нього конституційної функції представляється проблематичною, з урахуванням того, що у малозначних справах в суді апеляційної інстанції, судові засідання, як вже наголошувалося, не проводиться.

Реалізація прокурором функції представництва інтересів держави в цивільному процесі проходить не лише при розгляді справ в суді першої або апеляційної інстанції, а й під час перегляду судових рішень в касаційному порядку. Проте на цій стадії процесу участь посадових осіб органів прокуратури в суді у малозначних справах є виключенням. Обумовлено це специфікою цивільного процесуального законодавства, яке за деяким винятком, не передбачає у малозначних справах процедуру касаційного оскарження судових рішень учасниками справи, в тому числі – прокурором.

Так, за ч. 3 ст. 389 ЦПК України, не підлягають касаційному оскарженню судові рішення у малозначних справах, крім випадків, якщо: 1) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозасто-

совної практики; 2) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи; 3) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу; 4) суд першої інстанції відніс справу до категорії мало-значних помилково.

Узагальнюючи вищевикладене слід дійти висновку, що єдиною ефективною формою участі прокурора у малозначних справах в суді першої інстанції – є його участь у формі звернення до суду з позовною заявою, а на стадії апеляційного провадження – звернення з апеляційною скаргою. Щодо здійснення прокурором функції представництва інтересів держави в касаційному порядку у зазначеній категорії справ, то враховуючи встановлені в ЦПК України фільтри, які допускають можливість розгляду малозначних справ у виключному випадку, її реалізація у будь-якій процесуальній формі є практично нівельована.

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України // Відом. Верхов. Ради України. – 2016. – № 28. – Ст. 532.
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України // Відом. Верхов. Ради України. – 2016. – № 31. – Ст. 545.
3. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України // Відом. Верхов. Ради України. – 2017. – № 48. – Ст. 436.
4. Настольная книга прокурора / НИИ проблем укрепления законности и правопорядка при Ген. прокуратуре РФ ; под ред. С. И. Герасимова. – М. : Экслит, 2003. – 850 с.
5. Дунас Т. О. Прокурор у цивільному процесі України: сутність, завдання, повноваження : [навч. та наук.-практ. посіб.] / Т. О. Дунас, М. В. Руденко. – Харків : Харків юрид., 2006. – 340 с.

6. Шумський П. В. Судові і правоохоронні органи України (опорний конспект лекцій) / П. В. Шумський. – Тернопіль : ЛІЛЕЯ, 2000. – 186 с.
7. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України. Академічний курс : підруч. для студентів юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. Й. Штефан ; М-во освіти і науки України. – Київ : Ін Юре, 2005. – 624 с.
8. Гузе К. А. Представництво прокурором інтересів громадянина або держави в суді : монографія / К. А. Гузе. – Харків : Право, 2016. – 200 с.
9. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII // Відом. Верхов. Ради України. – 2015. – № 2/3. – Ст. 12.